

Шелест О.С.

МІФИ ТА РЕАЛЬНІСТЬ СКАНДИНАВСЬКОГО СОЦІАЛІЗМУ

В дослідженні шляхом аналізу статистичних даних виявлено вплив політики «держави загального добробуту», яку також називають «скандинавським соціалізмом», на економіку скандинавських країн у минулому столітті та в наш час. Здійснено аналіз оцінок та висновків щодо ефекту політики «скандинавського соціалізму» на сучасний розвиток Швеції, Норвегії, Данії та Фінляндії.

Ключові слова: «держава загального добробуту», соціалізм, Скандинавія, економіка.

Постановка проблеми. Темою цієї роботи є соціально-економічна політика скандинавських країн, яка отримала назву «скандинавського соціалізму». Актуальність теми підтверджується тим, що сьогодні заклики запровадити систему, подібну до «скандинавського соціалізму», можна почути в урядах по всьому світі, включаючи Україну. Аналіз всіх недоліків та негативних наслідків цієї системи на економіки країн Північної Європи зможе показати досягнення скандинавської держави загального добробуту» в об'єктивному та статистично підкріпленому світлі.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Публікаціями, які надають детальну інформацію щодо цієї теми є монографії шведського економіста Ассара Ліндбека «Hazardous welfare-state dynamics» [2] і «The Swedish Experiment» [3]; лекція ірландського економіста Джеймса Бедді «A comparison of the principal economic features of Eire and Denmark» [13]; монографія професора економічної історії Кевіна О'Рурка «Late 19th Century Denmark in an Irish Mirror: Land Tenure, Homogeneity and the Roots of Danish Success» [7]; доповіді відомих

економічних та політичних організацій, таких як Європейський центральний Банк [1], датський Центр політичних досліджень [11], Організація економічного співробітництва та розвитку [5] та McKinsey & Company [14] і статті професійних видань, таких як «The Economist» [16], [17].

Вказані публікації дозволили проаналізувати стан економік скандинавських країн у XX столітті до і після введення програми «держави загального добробуту» та оцінити інші чинники, які могли вплинути на добробут цих країн, наприклад діяльність профспілок, присутність на глобальному ринку, економічна свобода та свобода підприємництва, а також місце у цьому таких соціальних інститутів, як робоча етика та культура індивідуальної відповідальності.

Метою статті є виявлення економічного та соціального добробуту населення Скандинавії та який вплив на них мала соціально-демократична політика місцевих партій. Таким чином, можна виділити наступні завдання: 1) з'ясувати унікальність скандинавських країн у соціальному плані та умови появи цієї унікальності; 2) проаналізувати економічну політику урядів цих країн у XX та XXI століттях; 3) виявити наслідки цієї політики на економічне становище цих країн.

Багато політиків, інтелектуалів та взагалі відомих і авторитетних людей вважають політику «Третього Шляху», яку також називають «скандинавським соціалізмом» або «Північною моделлю», найвпливовішим фактором добробуту скандинавських країн. «Третій Шлях» у цьому контексті являє собою проміжний етап між капіталізмом і соціалізмом. Соціал-демократи, відверті прихильники цієї економічної моделі, розглядають Швецію, Норвегію, Данію та Фінляндію як успішні приклади держав з високим рівнем оподаткування, але щедрими соціальними виплатами. Цю думку також поділяє широка громадськість, яка розглядає «Північну модель» як ідеальний стан суспільства, а іноді «скандинавський соціалізм» підтримують і ті, хто не вважає

себе прихильниками соціал-демократії або лівих ідей взагалі.

Така реакція зовсім не є безпідставною. Скандинавські країни є одними з найуспішніших країн Європи, про що свідчить високий рівень життя, низький рівень злочинності, висока тривалість життя і відносно рівний розподіл доходів. Швеція та Норвегія, зокрема, підтримують величезну «державу загального добробуту» і є вкрай успішними. Часто це видається за доказ того, що політика «Третього Шляху» прекрасно працює, і що інші країни могли б досягти подібного успіху в разі переходу до «скандинавського соціалізму». Якщо не замислюватися над причинами такого становища, то відповідь на питання адаптування Північної моделі за кордонами нордичних країн стає очевидною. Однак, якщо уважно вивчити історію і суспільство Скандинавії, цей аргумент не витримує критики.

Перш за все, треба зрозуміти, чому у Скандинавія могла з'явитися така модель соціальних і економічних відносин, і причиною є зовсім не «welfare state». Скандинавські країни відрізняються гомогенним населенням, високими рівнями соціальної довіри, громадської участі та згуртованості, культурою індивідуальної відповідальності і сильною робочою етикою, тобто тим, що передувало появі «Північної моделі». Ці соціальні інститути зіграли важливу роль у швидкому економічному зростанні Данії, Швеції і Норвегії, які з бідних аграрних країн перетворилися у найбагатші країни світу. Сильна робоча етика і високий рівень соціальної довіри дозволили підняти податки і вільно розподіляти ресурси, дозволяючи не побоюватися зловживань та інших небажаних ефектів. Важливо розуміти, що накопичення соціального капіталу є дуже довгим процесом, але повинно було пройти досить багато часу, щоб ефект розподілення соціального капіталу у суспільстві завдяки почав себе проявляти. І він проходив не без сильної державної підтримки [12].

Сильний акцент на індивідуальну відповідальність і потужний соціальний капітал у скандинавських країнах з'явився

через специфічну для регіону релігію, клімат і історію [9, с.34]. Згідно із думкою шведського економіста Ассара Ліндбека, шведським хліборобам було вкрай складно вижити в агресивному середовищі холодного клімату без наполегливої праці. Через це у Скандинавії розвивається культура з сильним фокусом на наполегливу працю та індивідуальну відповідальність. Значну роль також відігравало незалежне положення та вільне володіння землею серед сільського населення, в той час як у решти європейських країн домінувала феодальна система, де селяни не володіли землею. За винятком Данії, феодалізм разом з кріпосним правом не отримали особливого поширення в Скандинавії. Таким чином, важка робота була не тільки необхідністю для виживання, але і дозволяла отримувати нагороду за свою працю через володіння власною землею та сприяло зростанню рівня довіри [3, с.3].

Усі ці умови сприяли накопиченню соціального капіталу, який, у свою чергу є важливим чинником в економічному розвитку країни. Він може підвищити економічне зростання і знизити напруженість у суспільстві. Просте розширення урядових витрат не веде до благополуччя подібно тому, що можна побачити в Скандинавії, у цьому можна упевнитися розглянувши приклади інших європейських країн. Урядові витрати складають 51,2 % ВВП в Швеції і 51,9 % в Греції, але Греція знаходиться в глибокій економічній кризі і досить давно є сучасною «хворою людиною Європи». В Італії показник урядових витрат становить 49,8 % ВВП, у Франції - 56,1 % ВВП. Хоч ці країни є розвиненими, загальний стан їх економік навряд чи можна назвати успішним, а добробут населення не може зрівнятися з країнами Скандинавії. Державні витрати складають 43,9 % ВВП Норвегії, а в Україні – 45,6 %. Як можна бачити, стимулювання бюджету грошима та розширення соціальних пільг не призводить до підвищення рівня країни до скандинавського. Але з цього можна вивести той факт, що країни з більш високим рівнем довіри можуть збільшувати

державний сектор з меншими втратами для економіки. Скандинавія у цьому плані є дійсно унікальною – накопичений нею соціальний капітал дозволив спочатку продемонструвати феноменальне економічне зростання, а потім і впровадити систему «держава загального добробуту» з набагато меншими втратами для економіки ніж в інших країнах. Але це не є причиною добробуту північних країн [2, с.10].

Скандинавія може підтримувати високий рівень життя, не дивлячись на високий рівень оподаткування, однак це зовсім не означає, що високі податки не шкодять економіці. Існують численні дослідження, які показують, що високі податки шкодять економічному зростанню. Протягом більшої частини сучасної історії Швеція підтримувала сприятливу обстановку для бізнесу. Але період 1970 – 1995 рр., який характеризувався введенням політики «скандинавського соціалізму», відзначився економічною стагнацією, зокрема, відсутністю економічного зростання і створення робочих місць. З 1950 року населення Швеції збільшилося з 7 до 9 мільйонів, проте за цей час було створено практично нуль робочих місць в приватному секторі.

Історія інших скандинавських країн в цьому плані приблизно та сама. Однак скандинавські країни, за винятком вищезгаданого періоду, поєднували політику свободи бізнесу і свободи торгівлі з високими податками, що дозволяло пом'якшити ці втрати. Але економічне зростання в системі з високими податками завжди буде нижче, ніж в системі з більш низькими. Так, згідно з дослідженням Європейського Центрального Банку, збільшення оподаткування на 1 % ВВП в довгостроковій перспективі знижує ВВП на душу населення на 0,5-1 %. Іншими словами, політика Скандинавії робить її багатим регіоном, але він міг бути ще багатшим, якби не було таких високих податків. Із зростанням оподаткування підтримка такої система лягає все більшим тягарем на підприємців. Згідно із думкою шведського економіста Магнуса Хенрексона, податки у часи побудови «скандинавського соціалізму» могли

становити більше 100 % прибутку. Така ситуація складалася через високі маржинальні ставки податків, високу інфляцію і поєднання великих майнових і прибуткових податків. Наприклад, у 1980 році підприємець, власник фірми, мав заплатити податок на прибуток у вигляді 137 % з випуску акцій. На практиці це означало, що він після сплати всіх податків зазнав би збитків [1, с.2].

Політика «Північної моделі» отримала кульмінацію у вигляді «фондів найманих працівників», введених соціал-демократичним урядом на початку вісімдесятих років минулого віку. Ідея цієї політики полягала в конфіскації частини прибутку задля подальшого її використання для викупу часток у компанії і передачею їх профспілковим організаціям.

По суті ця система була спланована як м'який варіант переходу до «класичного» соціалізму – приватні компанії поступово б переходили до рук профспілок. Але ця система була скасована до того, як вона встигла здійснити задумане. Проте вона допомогла багатьом успішним шведським компаніям, таким як ІКЕА, Tetra Pak та Н & М зберегти свої прибутки шляхом перенесення свого виробництва зі Швеції. Якщо за період з 1870 по 1936 роки Швеція була першою серед розвинених країн по економічному зростанню, то за період від 1936 р. до 2008 р. вона стала лише тринадцятою з двадцяти вісьмох. Однак треба зауважити, що трансформація відбувалася повільно. З початку панування Соціал-демократичної партії в 1936 році, протягом наступних десятиліть Швеція як і раніше залишалася країною з досить вільною економікою, і лише з 1970 року рівень урядових витрат і оподаткування почав значно обганяти інші розвинені країни. [6, с.17]. Не дивно, що така політика призвела до гострої кризи підприємництва.

Шведський економіст, Стен Аксельссон, зазначає, що період між кінцем ХІХ-го століття і початком першої світової війни був «золотою епохою», під час якої було найпростіше заснувати успішну компанію. Однак, після 1970 р. кількість нових фірм почала стрімко скорочуватися.

У 2004 р. з 100 найбільших по доходу підприємств 38 були засновані як приватні компанії в самій Швеції. З них 21 була заснована до 1913 р., ще 15 між 1914 і 1970 роками. Лише 2 були засновані після 1970 року. Якщо ж розподілити компанії за кількістю найнятих працівників, то з Топ 100 компаній жодна не була заснована після 1970 року. Зрозуміло, фірмам потрібен час, щоб стати великими, але це не може пояснити різкого спаду числа нових зареєстрованих компаній. Очевидно, що ключовий чинник – це зміни в економічній політиці, у бік «третього шляху». Опора на кілька великих компаній є загальною тенденцією в Скандинавії. Наприклад, одна тільки Nokia, яка була заснована ще в 1865 році, надала чверть приросту фінської економіки за період 1998-2007 років. Вона ж становить 1/5 всього експорту країни [16].

У Норвегії масштабне державне втручання, яке підживлюється нафтовими багатствами, знижує економічну динаміку країни. Норвезький уряд володіє 37 % сукупного капіталу фірм, що котируються на біржі в Осло. До того ж він володіє деякими компаніями, наприклад Statkraft, яких на біржі немає. Втім, якби ця компанія там була, вона була б третьою за розміром капіталізації [17].

Соціал-демократів і представників профспілок така система більш, ніж влаштовує – їм набагато простіше домовлятися з декількома великими стабільними фірмами, ніж з купою підприємств дрібної і середньої руки. Однак це має свою ціну – з часом великі компанії, які змогли втриматися на ринку, втрачають здатність до адаптації. Ось вже провали Nokia почали загрожувати економіці безпосередньо всієї Фінляндії, в результаті чого в країні відновилися дебати на тему заохочення підприємництва [16].

Трохи іншим виглядає досвід Данії. В 1943 році ірландський економіст Джеймс Бедді в своєму дослідженні задався питанням: чому Данія багатша за Ірландію? Середній дохід в Данії був на 50 % більше, але природні умови були не на її користь – за такими чинниками на зразок середньої температури, числа сонячних днів,

родючості землі і наявності корисних копалин Данія програвала Ірландії. Відповіддю явно не міг бути «скандинавський соціалізм» – в той час дана концепція перебувала лише в зародковій стадії. Бедді приходить до висновку, що головною причиною успіху Данії є відмінна від Ірландії економічна система, яка куди більше покладалася на ринкові сили [13]. Більш ніж через півстоліття професор економічної історії Кевін О'Рурк розвинув його тези. Згідно них, успіх Данії полягав в декількох чинниках. Данія мала гомогенну культуру у купі з політичною стабільністю, в той час як Ірландія була культурно і політично розділена. До того ж, вона мала високий рівень соціальної довіри і соціального капіталу. Данія також набагато раніше перейшла до системи приватного землеволодіння, а датські фермери, на відміну від ірландських, майже завжди мали доступ до кредитування. Вже в кінці XIX століття Данія процвітала – в ній конкурували як і великі фірми, так і невеликі ремісничі виробництва і кооперативи. До 1900 року Данія була однією з найбагатших країн у Європі, випереджаючи Францію та Німеччину [7, с.9]. З 1870 по 1924 роки вона мала друге місце серед розвинених країн за темпами економічного розвитку. Однак, у період з 1924 по 2008 роки вона посіла вже шістнадцяте місце [10]. Як і в Швеції, датські соціал-демократи спочатку займали прагматичну позицію і досить повільно проводили свою політику. Перехід до моделі високого оподаткування, «держави загального добробуту», трапився в 1970-х роках. Саме тоді Данія почала разом з Швецією відставати від інших розвинених країн за темпами економічного зростання [4, с.18].

Данія відноситься до числа країн з одним з найвищих рівнів оподаткування в світі. Однак в країні досить слабка регуляція ринку праці, завдяки чому рівень безробіття утримується на низькому рівні. Проте Данія явно виділяється величезним співвідношенням податкового тягара на ВВП. Відкриття ринків не може повністю компенсувати ефект великих податків, які

безпосередньо зачіпають рівень життя середнього датчанина. Згідно з аналізом датського Центру політичних досліджень, високі податки витісняють прямі витрати приватних домогосподарств [11]. Якщо в 1970 році Данія за рівнем споживання перебувала на другому місці в Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), то в 2011 р. вже на чотирнадцятому місці. Швеція за цей же період зазнала схоже падіння – з восьмого на дванадцяте місце [5, с.13].

Позитивний вигляд «скандинавському соціалізму» надають маніпуляції із статистичними даними та приховування підвищення податків. У доповіді McKinsey & Company, міжнародної консалтингової компанії, що спеціалізується на вирішенні завдань, пов'язаних зі стратегічним управлінням, також було показано, що хоча офіційний рівень безробіття в 2004 році перебував на рівні 5 %, ця цифра є оманливою.

Значна частина реального безробіття ховається за допомогою різних статистичних прийомів. Так, безробітні, які беруть участь в урядових програмах, вважаються зайнятими, а частину людей, які бажають знайти роботу, але не здатні це зробити, статистика не враховує. У доповіді наголошується, що уряд вважав лише 239,000 людей безробітними, але ще 106,000 перебували на урядових програмах зайнятості. Також на той момент існувало 140,000 так званих прихованих кандидатів, які не рахувалися в робочій силі, але охочих дістати роботу і почати працювати протягом 14 днів, наприклад, студенти денного відділення, які б вважали за краще працювати. Якщо включити ці групи, число безробітних зростає до 485,000 (10 % робочої сили). Також, на той момент було 132,000 працівників з неповною зайнятістю (нездатних знайти роботу з повною) і 215,000 осіб, здатних працювати, але не включених в робочу силу. У загальному, виходить цифра в 832,000 осіб або 17 % робочої сили [14, с.9].

У Фінляндії рівень оподаткування в 1965 р. становив 30 % ВВП. Непрямі податки в формі ПДВ та обов'язкових соціальних відрахувань становили 8 %

ВВП. У 2013 р. загальний рівень оподаткування зріс до 44 % ВВП, в той час як непрямі податки до 22 % ВВП. У Данії загальний рівень оподаткування зріс з 30 % до 49 % ВВП, а непрямі податки - з 4 % до 10 % ВВП. У Норвегії такі ж показники 30 % і 41 % для загального, і 4 % і 18 % для непрямого оподаткування відповідно. І нарешті в Швеції збільшення склало з 31 % до 43 % і з 4 до 19 % відповідно [8, с.27].

Відтак, скрізь, крім Данії, видимі податки навіть знизилися, в той час як в цілому податки зросли. Дана картина відповідає прогнозу «фіскальної ілюзії», зробленому ще в 1903 італійським економістом Амількаре Пувіані. Пувіані пояснював, що політикам вигідно приховувати вартість оподаткування шляхом стягнення непрямих податків замість прямих, для введення громадськості в оману стосовно повної ціни їх політики. Таким чином, створюється ілюзія, ніби зростання соціальних виплат, вигідних певним групам населення, коштує менше, ніж насправді [15].

Висновки : Навіть після порівняльної нормалізації економічної політики негативні ефекти високих податків і надмірної регуляції на розвиток підприємництва є очевидними. Рівень підприємців на душу населення, які суттєво впливають на економіку, в скандинавських країнах становить лише 1/3 від англосаксонських країн. Це означає, що поява інноваційних і високотехнологічних компаній, таких важливих в сучасній економіці, в Скандинавії потенційно значно ускладнена, що може викликати проблеми в довгостроковій перспективі. Подальші дослідження цієї теми дозволять не тільки визначити причини економічного розвитку Скандинавії, а й дозволять скласти об'єктивний і неупереджений погляд на економіку всього світу та зокрема у цьому регіоні.

Список використаної літератури:

1. Andreas Bergh, Magnus Henrekson «Government Size and Growth: A Survey and Interpretation of the Evidence» – Research

Institute of Industrial Economics, 2011 – 23 p.;

2. Assar Lindbeck «Hazardous welfare-state dynamics» – Industrihuset Storgatan 19, 1995 – 13 p.;

3. Assar Lindbeck «The Swedish Experiment» – Journal of Economic Literature, Vol. 35, № 3, 1997 – 48 p.

4. Claus Thustrup Kreiner, Jakob Roland Munch, Hans-Jorgen Jacobsen «Taxation and the Long Run Allocation of Labor: Theory and Danish Evidence» – University of Copenhagen, 2014 – 37 p.

5. Davide Furceri, Georgios Karras «Tax changes and economic growth: Empirical evidence for a panel of OECD countries» – OECD and University of Palermo, 2008 – 29 p.

6. Jesper Roine, Daniel Waldenström «The Evolution of Top Incomes in an Egalitarian Society; Sweden, 1903-2004» – Journal of Public Economics, 2006 – 38 p.

7. Kevin H. O'Rourke «Late 19th Century Denmark in an Irish Mirror: Land Tenure, Homogeneity and the Roots of Danish Success» – Department of Economics and IHS, Trinity College Dublin, 2005 – 56 p.

8. Lee Ohanian, Andrea Raffo, Richard Rogerson «Long-term changes in labor supply and taxes: Evidence from OECD countries, 1956-2004» – National Bureau of Economic Research, 2006 – 66 p.

9. Robert H. «Nelson Max Weber Revisited: Religion, Economy, and Cooperation» – Berlin: Mouton de Gruyter, 2010 – 62 p.

10. A. B. Atkinson, J. E. Sogaard «The long-run history of income inequality in Denmark: Top incomes from 1870 to 2010» // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://ideas.repec.org/p/kud/epruwp/13-01.html>;

11. Center for Politike Studier «Det private forbrug pr. Indbygger ligger nr. 14 i oecd – en nedgang fra en 6. Plads i 1970» // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.cepos.dk/artikler/det-private-forbrug-pr-indbygger-ligger-nr-14-i-oecd-en-nedgang-fra-en-6-plads-i-1970>;

12. Christian Bjørnskov «How Does Social Trust Affect Economic Growth?» [Электронный ресурс] – Режим доступа:

<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.4284/0038-4038-78.4.1346/abstract>;

13. Beddy J. P. «A comparison of the principal economic features of Eire and Denmark» – Read on Thursday, 25th November, 1943 // [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://edepositireland.ie/bitstream/handle/2262/5618/jssisiVolXVII189_220.pdf?sequence=1&isAllowed=y

14. McKinsey Global Institute «Sweden's Economic Performance: Recent Development, Current Priorities» // [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.mckinsey.com/~media/McKinsey/Global%20Themes/Europe/Economic%20performance%20of%20Sweden/MGI_Swedens_economic_performance_Full_Report.ashx;

15. Samuel H. Baker «The Determinants of Median Voter Tax Liability: an Empirical Test of the Fiscal Illusion Hypothesis» [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://ideas.repec.org/a/sae/pubfin/v11y1983i1p95-108.html>;

16. The Economist «The Nokia effect» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.economist.com/node/21560867>

17. The Economist «The rich cousin» // [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.economist.com/news/special-report/21570842-oil-makes-norway-different-rest-region-only-up-point-rich>

Shelest O.S. Student of the Faculty of International Relations, Political Science and Sociology of the Odessa National University named after I.I. Mechnikov
Myths and Reality of «Scandinavian socialism»

The work is focused on the influence of the «welfare state» system, also frequently called «Scandinavian socialism», on the economy of Scandinavian countries and the effects that it has on their populace. Many politicians, celebrities and intellectuals place the success of the Scandinavian countries on the «Third Way» policies, the aforementioned welfare state being one of them. The «Third Way» in this context represents an intermediate stage between capitalism and

socialism. Social Democrats, vocal supporters of this policy, view Sweden, Norway, Denmark and Finland as successful examples of states with high taxation but generous social payments. These aspirations are often shared by the general public, who treat the Nordic model as an ideal state of society, and sometimes «Scandinavian socialism» is favoured by those who do not consider themselves supporters of social democracy or leftist ideas in general. This enthusiasm is not groundless. Scandinavian countries are successful: high living standards, low crime rate, high life expectancy and relatively equal income distribution are viewed there as granted. Various international ratings regularly include the Scandinavian countries in the list of some of the best, if not the best places to live. If one doesn't think about the reasons for this situation, then the answer to the question of whether to adapt the Nordic economic model in other countries or not becomes obvious. However, upon closer inspection of the history and society of Scandinavia this argument does not stand up to criticism. Scandinavian countries are distinguished by a homogeneous population, high levels of social trust, public participation and cohesion, a culture of individual responsibility and a strong work ethic. Because of these social institutions it became possible to raise taxes and generously distribute money without the fear of abuses and other undesirable effects. Still, even in such well-functioning societies as the Scandinavian countries, the problems of a "culture of dependence" and high taxes that undermine any business initiative are beginning to emerge in the long run. It is also worth mentioning that proponents of the Nordic model forget that such policies almost always lead to the lack of work places, growing unemployment and collection of indirect taxes or simply do not fully understand implications of their favoured socio-economic model. The relevance of this topic is confirmed by the fact that today calls to introduce a system similar to «Scandinavian socialism» can be heard in governments throughout the world, Ukraine included. This work analyses all the

shortcomings and negative effects of this system on the economies of Northern European countries in order to show achievements of Scandinavian «welfare state» in an unbiased and statistically supported light.

Key words: «welfare state», socialism, Scandinavia, economics.

Рекомендовано до друку –
к. політ. н., доцентом Узун Ю.В.

Стаття надійшла в редакцію 12.02.2018.